APPENDICES

Appendix 'A'

List of 13 B. Ed colleges in Kolhapur District

- Shri Maharani Tarabai college of education Kolhapur.
- Balasaheb Kharade college of Education Kolhapur.
- Vasantrao Naik college of Education Kolhapur.
- Savitribai Phule Mahila college of Education Kolhapur.
- B. Ed. college of Education Peth - Wadgaon Tal. hatkanagale, Dist. Kolhapur
- Chh. Shivaji college of Education Rukadi, Tal. Hatkanagale, Dist. Kolhapur
- Ichalkaranji college of Education Ichalkaranji, Dist. Kolhapur
- B. Ed. College Kagal, Dist. Kolhapur.
- Jagruti B. Ed. college, Gadhinglaj, Dist. Kolhapur.
- Yashwant college of Education, Kodoli Tal. Panhala, Dist.Kolhapur
- Kalpvruksha college of Education Main Road, , Jaysingpur, Dist. Kolhapur
- D. K. Shinde college of Education, Gadhinglaj, Dist. Kolhapur
- Acharya. Jawadekar college of Education, Gargoti, Dist. Kolhapur

Appendix 'B'

SHIVAJI UNIVERSITY

Phones : Vice-Chancellor-25122
Pro-Vice-Chancellor-27064
Registrar-25068
P. B. X.
Registrar Office 22571 to 22574
20571 to 20575
& 24275
Exam. Sect. 24076
Gram : "UNISHIVAJI"
Fax No. : 0231-24033.

Vidyanagar,
KOLHAPUR-416 004.
(INDIA.

Avoid delay in reply, Please quote.

Ref. No. SU/PG/EDN/

From : Dr. (Ms.) Cima M. Yeole
Reader,
Department of Education,
Shivaji University,
Kolhapur.

To,
Principal,
Shivaji University, Kolhapur.

Dear Sir/Madam,

Sou. Deshapnde Rajshri Umesh is a student of the M. Phil. Course 1994-96, with the specialisation 'Instructional Technology', in the Department of Education, Shivaji University, Kolhapur. As a part fulfillment of the course she is required to conduct research and submit a dissertation to the University.

As, her research guide, I request you to kindly co-operate and permit her to collect the required data from your college. I assure you that the data will be used only for the purpose of research.

Thanking you,

Yours sincerely,
(Cima M. Yeole)

Appendix 'C'

List of Hindi Teacher Communicators

Deshpsnde R. U.
Kamble D. J.
Gangatirkar H.
Bagwan
Shaikh
Bhosale
Bhosale S. M.
Lakade S. S.
Khojage B. S.
Rakatade S. B.
Shaikh
Vaskar
Magdum

Appendix 'D'

List of Marathi teacher Communicators

Malkar V. S.
Sangale K. N.
Vedante M. B.
Dixit S. S.
Bhosale
Sarpotdar
Solapure G. A.
Patrawale A. A.
Raikar M. S.
Shinde R. M.
Bhosale
Yadav
Solashe

Appendix 'E'

Department Of Education

Lecturer Evaluation Questionnaire

This is a questionnaire designed to determine the features that Indian tertiary students use in evaluating the effectiveness of their lecturers as teachers.

Your responses to this questionnaire are anonymous. The data will be presented in an actual research report so please answer as honestly as possible.

In the questionnaire proper you will be asked to consider the lecturers you have had in your tertiary courses and select a GOOD and a POOR teacher. Try to limit your choice to lecturers that took the class for a least one term and who taught mainly using a lecturer / seminar format.

Being by completing the background information below, then read the instructions at the bottom of this page.

1. What is your sex ? (M or F)

2. What degree are your enrolled for ?

	1 Teacher	2 Teacher
3. Is this class in your major subject area(s) YES / NO		
4. Number of students in this class (Approx.)		

	1 Teacher	2 Teacher
5. What grade did you receive or do you expect to receive for this class ? (e. g. A, B+, C etc.)		
6. What is approximate age of this teacher ? (in years)		
7. What is the name of the teacher ?		
8. What is sex of this teacher? (M or F)		

After completing the above questions, read these instructions then start answering the questions on the following pages. Please respond to each item separately and do not refer back to your previous responses, even though some of the questions may be similar. Each of the questions is to be answered by placing on the line to the left of it a number from 1 to 9. The 9 - point response scale is given near the top of the each page. If a question is clearly not apropriate to the class, then put "O" or "N / A" (not applicable) on the line.

After you have completed the questions for the first lecturer (the GOOD teacher) select the FIVE questions that you consider were the most important in describing your overall learning exprience in the class.

Then follow the same procedure for the second (the POOR) teacher.

THANKS FOR YOUR CO - OPRATION

0	1	2 3	4	5	6	7 8	9
NOT APROPRIATE	VERY POOR VERY LOW		POOR LOW	MODERATE AVERAGE		GOOD HIGH	VERY GOOD VERY HIGH

1 TEACHER		2 TEACHER
______	1. LECTURER'S EXPLANATIONS WERE CLEAR	______
______	2. THE LECTURER SEEMED ENTHUSIASSTIC ABOUT TEACHING THE CLASS	______
______	3. STUDENTS WERE ENCOURAGED TO PARTICIPAT IN CLASS DISCUSSION.	______
______	4. LECTURER WAS FRIENDKY TOWARDS INDIVIDUALL STUDENTS.	______
______	5. LECTURER CONTRASTED THE IMPLICATIONS OF VARIOUS THEORIES / APPROACHES.	______
______	6. FEEDBACK ON EXAMINATIONS / GRADED MATERIALS WAS VALUABLE	______
	7. REQUIRED READING / TEXTS WERE VALUABLE.	
______	8. WHAT IS YOUR OVERALL EVALUATION OF THIS LECTURER.	______
______	9. LECTURER'S PRESENTATIONS CLARIFIED THE COURSES MATERIALS.	______
	10. THE STUDENT HAD TO WORK HARD IN THIS COURSE.	
______	11. LECTURER LISTENED TO STUDENT PROBLEMS AND WAS WILLING TO HELP.	______
	12. CLASS DISCUSSION WAS WELCOME.	
______	13. LECTURERS PRESENTATIONS WERE PLANNED IN ADVANCE.	______
______	14. YOU FOUND THE CLASS INTELLECTUALLY CHALANGING AND STIMULATING	______

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
NOT APROPRIATE	VERY POOR VERY LOW		POOR LOW		MODERATE AVERAGE		GOOD HIGH		VERY GOOD VERY HIGH

1 TEACHER		2 TEACHER
______	15. YOU ARE ABLE TO UNDERSTAND THE ADVANCED MATERIALS PRESENTED IN THIS COURSE.	______
______	16. YOU HAVE LEARNED SOMETHING WHICH YOU CONSIDER VALUABLE.	______
______	17. LECTURER WAS DYNAMIC AND ENERGETIC IN CONDUCTING THE COURSE.	______
______	18. HOME WORK / ASSIGNED READINGS ENCOUREGED YOU TO EXPLORE COURSE CONCEPTS IN GREATER DEPTH.	______
______	19. COURSE MATERIALS WERE WELL PREPARED AND CARELULLY EXPLAINED.	______
______	20. STUDENTS WERE INVITED TO SHARE THEIR IDEAS AND KNOWLEDGE.	______
______	21. LECTURER PRESENTED THE BACKGROUND / ORIGIN OF IDEAS / CONCEPTS DEVELOPED IN CLASS.	______
______	22. METHOD OF EVALUATING STUDENTS WORK WERE FAIR AND APPROPRIATE.	______
	23. READINGS, HOMEWORK ETC. CONTRIBUTED TO APPRECIATING AND UNDER ATAINDING OF SUBJECT.	
______	24. WHAT IS YOUR OVERALL EVALUATION OF THIS COURSE?	______
______	25. LECTURER PRESENTED MATERIAL CLEARLY AND SUMMARIZED MAJOUR POINTS.	______
______	26. COURSE WORK REQUIRED A LOT OF TIME.	______
______	27. YOU WERE ABLE TO GET PERSONAL HELP WHEN YOU ASKED FOR IT.	______

0	1	2 3 4	5	6 7 8	9
NOT APROPRIATE	VERY POOR VERY LOW	POOR LOW	MODERATE AVERAGE	GOOD HIGH	VERY GOOD VERY HIGH

1 TEACHER		2 TEACHER
______	28. STUDENTS WERE ENCOURAGED TO PARTICIPATE IN CLASS DISCUSSIONS.	______
______	29. LECTURER GAVE STUDENTS A DETAILED COURSE SCHEDULE OR OUTLINE FOR THE CLASS.	______
______	30. GRADING POLICY ACCURATELY REFLECTED THE STUDENT'S PERFORMANCE.	______
______	31. LECTURER MADE STUDENTS FEEL WELCOME IN SEEKING HELP/ADVICE IN OR OUTSIDE THE CLASS.	______
______	32. THIS COURSE IMPROVED YOUR ABILITY TO ANALYZE RELEVANT ISSUES IN THIS SUBJECT.	______
______	33. PROPOSED OBJECTIVES AGREED WITH THOSE ACTUALLY TAUGHT SO YOU KNEW WHERE THE COURSE WAS GOING.	______
______	34. STUDENTS WERE ENCOURAGED TO ASK QUESTIONS AND WERE GIVEN MEANINGFUL ANSWERS.	______
______	35. LECTURER ENHANCED PRESENTATIONS WITH THE USE OF HUMOUR.	______
______	36. LECTURER HAD A GENUINE INTEREST IN INDIVIDUAL STUDENTS.	______
______	37. LECTURER PRESENTED POINTS OF VIEW OTHER THAN HIS/HER OWN WHEN APPROPRIATS.	______
______	38. EXAMINATIONS / GRADED MATERIALS TESTED COURSE CONTENT AS EMPHASISED BY LECTURER.	______
______	39. LECTURER MADE GOOD USE OF EXAMPLES.	______
______	40. THE WORKLOAD FOR THE COURSE WAS HEAVY.	______
______	41. LECTURER APPEARED TO BE CONCERNED ABOUT STUDENT DIFFICULTIES.	______

0	1	2 3	4	5	6 7	8	9
NOT APROPRIATE	VERY POOR VERY LOW	POOR LOW		MODERATE AVERAGE	GOOD HIGH		VERY GOOD VERY HIGH

1 TEACHER 2 TEACHER

____ 42. STUDENTS WERE ENCOURAGED TO EXPRESS THEIR IDEAS. ____

____ 43. CLASS ACTIVITIES WERE ORDERLY SCHEDULED. ____

____ 44. GRADING WAS INDICATIVE OF STUDENT ACCOMPLISHMENTS. ____

____ 45. THIS COURSE HAS INCREASED YOUR KNOWLEDGE AND COMPETENCE IN THIS SUBJECT AREA. ____

____ 46. YOU HAVE LEARNED AND UNDERSTOOD THE SUBJECT MATERIALS IN THIS COURSE. ____

____ 47. LECTURER'S STYLE OF PRESENTATIONS HELD YOUR INTEREST DURING CLASS. ____

____ 48. LECTURER GAVE PRESENTATIONS THAT FACILITATED TAKING NOTES. ____

____ 49. STUDENTS WERE ENCOURAGED TO EXPRESS THEIR OWN IDEAS AND OR QUESTION THOSE OF THE LECTURER. ____

____ 50. LECTURER WAS ADEQUATELY ACCESSIBLE TO STUDENTS DURING OFFICE HOURS OF AFTER CLASS. ____

____ 51. LECTURER ADEQUATELY DISCUSSED CURRENT DEVELOPMENTS IN THE FIELD. ____

____ 52. HOMEWORK ASSIGNMENTS WERE OF APPROPRIATES LENGTH AND DIFFICULTY. ____

____ 53. HOMEWORK/ASSIGNED READING WERE WELL INTEGRATED INTO THE COURSE. ____

____ 54. HOMEWORK ASSIGNEMENTS WERE RELATED TO WORK DONE IN THE CLASS. ____

0	1	2 3	4	5	6 7	8	9
NOT APROPRIATE	VERY POOR VERY LOW	POOR LOW		MODERATE AVERAGE	GOOD HIGH		VERY GOOD VERY HIGH

1 TEACHER		2 TEACHER
______	55. YOUR INTEREST IN THE SUBJECT HAS INCREASED AS A CONSEQUENCE OF THIS CLASS.	______
______	56. COURSE DIFFICULTY, RELATIVE TO OTHER COURSES, WAS (1 - VERY EASY, 3 - EASY, 5 - MEDIUM, 7 - HEAVY, 9 - VERY HEAVY)	______
______	57. COURSE PACE, RELATIVE TO OTHER COURSES, WAS (1-VERY SLOW, 3 - SLOW, 5 - ABOUT RIGHT, 7 - FAST, 9 - VERY FAST)	______
______	58. COURSE WORKLOAD, RELATIVE TO OTHER COURSES, WAS : (1 - VERY LIGHT, 3 - LIGHT, 5 - MEDIUM, 7 - HEAVY, 9 - VERY HEAVY)	______
______	59. LECTURER'S AIMS AND OBJECTIVES WERE CLEAR TO STUDENTS.	______
______	60. GRADING WAS FAIR AND IMPARTIAL.	______
______	61. LECTURER SEEMS TO ENJOY TEACHING.	______
______	62. LECTURER ANNOUNCED GOALS AND/OR CRITERIA.	______

PLEASE INDICATE THE FIVE QUESTIONS THAT YOU FELT WERE MOST IMPORTATNT IN DESCRIBING EITHER POSITIVE OR NEGATIVE ASPECTS OF YOUR OVERALL LEARNING EXPERIENCE IN THIS CLASS BY WRITING THE NUMBER OF THOSE QUESTIONS BELOW.

Appendix 'F'

T Test Application

X has normal probability distribution with mean M_1 + variance δ_1^2.

Y has normal distribution with mean M_2 + variance δ_2^2.

X_1, X_2 ....., X N_1 are observation on x.

Y_1, Y_2 ....., X N_2 are observation on y.

$\bar{x}$ is mean of x_1, x_2, ... X N_1.

$\bar{y}$ is mean of y_1, y_2, ... Y N_2.

HO : M1 = M2 : That is there is no significant difference between the mean of X and Y.

Test statistic

T has $N_1 + N_2 - 2$ d. f.

$$T = \frac{\dfrac{(\bar{x}-\bar{y})}{\sqrt{\dfrac{1}{N_1}+\dfrac{1}{N_2}}}}{\sqrt{\dfrac{(x_1-x)^{-2} + (y_1-y)^{-2}}{N_1+N_2-2}}}$$

We calculated T.

If calculated T with N + N - 2 d. f. is less than tabled value of T = $N_1 + N_2 - 2$, 0.05 then accept hypothesis. That is there is no significant difference between the mean M_1 & M_2, i.e. $M_1 = M_2$ at 5% level of significance. If calculated $N_1 + N_2 - 2$, 0.05 tabled $N_1 + N_2 - 2$, 0.05 reject the hypothesis. That is there is no significant difference between μ_1 and μ_2. That is $\mu_1 \neq \mu_2$.

Appendix 'G'

वर्ग अध्यापन व व्यवस्थापकीय वर्तन विश्लेषण श्रेणी

आवाहन

विद्यार्थी मित्रांनो, आपल्या महाविद्यालयातील अध्यापकांच्या शिकविण्यासंबंधी ही श्रेणी आहे. अध्यापकांची शिकविण्याची पद्धत, शैली जाणून घेण्यासाठी अध्यापन मूल्यमापन श्रेणीची निर्मिती आहे.

या श्रेणीसंबंधी काही सर्वसामान्य सूचना खाली दिल्या आहेत.

१) या श्रेणीसोबत पुरविण्यात आलेल्या आपण मूल्यमापन करावयाचे आहे.

२) मूल्यमापन करताना अध्यापकाच्या शिकविण्याचा विशिष्ट तास किंवा विशिष्ट घटना या संदर्भात विचार न करता सर्वसामान्य विचार करुन मूल्यमापन करावयाचे आहे.

३) श्रेणीमधील प्रत्येक विधान काळजीपूर्वक वाचून अध्यापकाचे अध्यापन डोळ्यासमोर आणून योग्य विचारांती त्या विधानासमोर नोंद करावयाची आहे.

४) आपण केलेले मूल्यमापन गुप्त रहाणार आहे. त्यामुळे त्यासंबंधी कोणतीही भिती किंवा दडपण आपण मनात बाळगू नये. या माहितीचा केवळ संशोधनासाठीच वापर केला जाईल.

५) अध्यापकांच्याबद्दल कोणताही पूर्वग्रह न बाळगता, फक्त त्यांचे शिकविणे लक्षात घेऊन मूल्यमापन करावे.

६) हे मूल्यमापन करताना इतरांशी चर्चा करुन करावयाचे नाही. प्रत्येकाने इतरांच्या मनांचा विचार न करता स्वतंत्रपणे मूल्यमापन करावयाचे आहे.

७) प्रश्नपत्रिका व उत्तरपत्रिका स्वतंत्र आहेत. आपल्या उत्तराची (मतांची) नोंद स्वतंत्ररित्या उत्तरपत्रिकेवर करावयाची आहे.

८) मूळ प्रश्नपत्रिकेवर काहीही लिहू नये.

९) उत्तरपत्रिकेवर नोंद करताना पूर्ण विचार करुन योग्य त्या विधान क्रमांकासमोर आपल्या मतांची नोंद करावी, शक्यतो खाडाखोड करु नये.

१०) अध्यापकाचे व्यक्तिमत्व, महाविद्यालयातील स्थान, मान, नांव या सर्व बाबींचा प्रभाव मूल्यमापनावर पडणार नाही याची काळजी घ्यावी.

अध्यापक वर्तन श्रेणी

अध्यापकाचे सर्वसाधारण शिकवणे नजरेसमोर ठेवून ही श्रेणी तयार करण्यात आलेली आहे व त्यामध्ये अध्यापकांच्या विविध वर्तनांच्या वैशिष्ट्यांचा समावेश केलेला आहे व ही सर्व वर्तने पाहता येण्याजोगी म्हणजेच व्यक्त व निरिक्षण करता येतील अशी आहेत. या श्रेणीमध्ये एकूण ३२ विधाने आहेत. त्यानुसार प्रत्येक विधानाचे मूल्यमापन नीट करण्यासाठी उत्तरपत्रिकेवर तीन बिंदू श्रेणी दिली आहे. प्रत्येक विधानासाठी उत्तरपत्रिकेत दिलेले हे तीन बिंदू असे आहेत.

१	२	३
विधानाशी सहमत आहे	निश्चित सांगता येत नाही	विधानाशी असहमत आहे.

या तीनही बिंदूंचा अर्थ खालीलप्रमाणे :

१) या विधानात घडणारी कृती, वर्तन वारंवार जाणवण्याइतपत घडते.

२) या विधानातील कृती बरेचवेळा घडते पण त्यात सातत्य नसते. या विधानातील कृती कधी घडते, कधी नाही त्यामुळे निश्चित निर्णय घेता येत नाही.

३) या विधानातील कृती जाणवण्याइतपत घडत नाही. या विधानातील कृती कधीच घडत नाही म्हणून विधानाशी असहमत आहे.

वर दिलेले बिंदू मूल्यमापन करण्यापूर्वी खालील गोष्टी लक्षात घ्याव्यात.

१) विधाने शांत चित्ताने वाचा व त्याचा अर्थ समजून घ्या. जर एखाद्या विधानाचा अर्थबोध होत नसेल तर मार्गदर्शकांना विचारण्यास हरकत नाही.

२) ज्या अध्यापकांच्या संदर्भात मूल्यमापन करावयाचे आहे, त्यांचे सर्वसामान्य अध्यापन डोळ्यासमोर आणून त्या अध्यापकांच्या बाबतीत किती प्रमाणात लागू पडते याचा निर्णय घ्या आणि उत्तरपत्रिकेमध्ये त्या विधानाच्या क्रमांकासमोर चौकटीमध्ये (✓) अशी नोंद करा.

३) ज्या क्रमांकाच्या विधानाचे मूल्यमापन करणार आहात त्याच विधान क्रमांकाच्या उत्तरपत्रिकेवर मूल्यमापन करा.

४) क्रमाने मूल्यमापन करताना कोणतेही विधान गाळू नये.

५) एकदा विधाने सोडवित गेल्यावर मागील विधानाच्या मूल्यमापनात शक्यतो बदल करु नये.

६) सर्वच्या सर्व विधानांचे मूल्यमापन केल्याची खात्री करुन घ्यावी.

७) कोणत्याही प्रकारची शंका असल्यास मार्गदर्शकांना विचारावे.

अध्यापक वर्तन श्रेणी

१) अध्यापक तासावर नियमित वेळेवर हजर रहातात.

२) अध्यापक संपूर्ण वर्गाचे निरीक्षण करुन त्याद्वारे सर्व वर्गाचे लक्ष वेधून घेतात.

३) अध्यापक शिकविण्याचा घटक का शिकवायचा आहे त्याचे महत्व स्पष्ट करतात.

४) अध्यापकांच्या बोलण्याचा आवाज वर्गाच्या दृष्टीने योग्य असतो.

५) अध्यापकांची भाषा व्याकरणाच्या दृष्टीने योग्य व अचूक नसते.

६) अध्यापकांनी विचारलेले प्रश्न सर्व वर्गाला उद्देशून असतात.

७) वर्गात विद्यार्थ्यांने कसे वागावे, याविषयी अध्यापक वाजवीपेक्षा जास्त बोलतात किंवा वारंवार सूचनांचा भडीमार करतात.

८) चूकीचे किंवा अपूर्ण उत्तर आल्यास अध्यापक पूर्ण व अचूक उत्तर मिळवण्यासाठी प्रयत्न करत नाहीत.

९) अध्यापक आवाजात योग्य वेळी चढउतार करतात.

१०) अध्यापक योग्य वेळेस शैक्षणिक साधनांचा (प्रयोग, मॉडेल, नकाशे, इ.) वापर करतात.

११) अध्यापक वर्गात एके ठिकाणी न उभे रहाता सहेतुक हालचाल करतात. (उदा. फळ्याकडे जाणे, वर्गातून फेरी मारणे, इ.)

१२) अध्यापक गरजेनुसार फळ्यावर आकृती काढतात.

१३) फळ्यावर काढलेल्या आकृत्या, केलेले लिखाण, विद्यार्थ्यांना लिहून घेण्यास पुरेसा वेळ देतात आणि विद्यार्थ्यांनी लिहून घेतले आहे किंवा नाही, याची खात्री करुन घेतात.

१४) अध्यापक विद्यार्थी उत्तरे देत असताना त्याकडे काळजीपूर्वक लक्ष देत नाहीत.

१५) लक्ष नसणाऱ्या व बेशिस्त वर्तन करणाऱ्या विद्यार्थ्यांना अध्यापक प्रश्न विचारतात.

१६) अध्यापक बेशिस्त वर्तन करणाऱ्या व न करणाऱ्या विद्यार्थ्यांना वैयक्तिकरित्या ओळखतात. (अध्यापकांना विद्यार्थ्यांच्या चांगल्या व वाईट वैशिष्ट्यांची माहिती असते.)

१७) अध्यापक साध्या-साध्या गैरवर्तणुकीमुळे विचलित न होता (न रागावता) केवळ त्याची नोंद ठेवतात.

१८) वर्गात सर्वत्र काय घडत आहे याची जाणीव असल्याने अध्यापक ही जाणीव विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहचवितात.

१९) अध्यापक शिकवताना धरसोड वृत्ती दर्शवितात.

२०) अध्यापकबेशिस्त वर्तनाबद्दल किंवा अन्य बाबींवर द्यावयाच्या सूचना सुस्पष्टपणे व अधिकारवाणीने देतात.

२१) बेशिस्त वर्तन करणाऱ्या विद्यार्थ्याला न ओळखता अध्यापक निर्दोष विद्यार्थ्याला धारेवर धरतात.

२२) तीव्र स्वरुपाचे बेशिस्त वर्तन (उदा. दंगा करणे, जागेवरुन उठून दुसरीकडे जाणे, इ.) करणाऱ्या विद्यार्थ्याला अध्यापक अपमानास्पद शिक्षा देतात.

२३) अध्यापक बेशिस्त वर्तन करणाऱ्या विद्यार्थ्यांबाबत उपाययोजना करताना संयम पाळतात. (रागाने लाल होणे, टोकाची शिक्षा करणे, टाकून बोलणे, इ. टाळतात.)

२४) गैरवर्तणूकीवर उपाययोजना करताना फक्त गैरवर्तणूक करणाऱ्या विद्यार्थ्यापुरतीच ती मर्यादित ठेवून, अन्य विद्यार्थ्यांना

त्याची फारशी कल्पना येऊ देत नाहीत.

२५) विद्यार्थ्यांनी प्रश्न विचारल्यास अध्यापक गडबडून जातात.

२६) अध्यापक शिकविताना अडखळतात किंवा चूका करतात.

२७) अध्यापक अवांतर (विषय सोडून) न बोलता, मुद्द्याला धरुन बोलण्यावर जास्त भर देतात.

२८) अध्यापक विषयाची एकसंघ व मुद्देसूद मांडणी करतात.

२९) अध्यापक स्वत:चा मान व अधिकार याला धक्का पोहोचणार नाही याची काळजी घेतात.

३०) अध्यापक विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्वाचा आदर करतात. (मित्रत्वाच्या नात्याने वागविणे, टाकून न बोलणे, इ.)

३१) अध्यापक व्याख्यान वेळेवर संपवित नाहीत.

३२) अध्यापक शिकविताना धरसोड वृत्ती दर्शवितात.

वर्ग अध्यापन व व्यवस्थापकीय वर्तन विश्लेषण श्रेणी उत्तरपत्रिका संच

महाविद्यालय सांकेतिक नं. (   ) शिक्षक सांकेतिक नं. (   )

अध्यापक वर्तन श्रेणी उत्तरपत्रिका

विधान क्रमांक	विधानाशी सहमत आहे.	निश्चितपणे सांगता येत नाही.	विधानाशी असहमत आहे.
१.			
२.			
३.			
४.			
५.			
६.			
७.			
८.			
९.			
१०.			
११.			
१२.			
१३.			
१४.			
१५.			
१६.			
१७.			
१८.			
१९.			
२०.			

विधान क्रमांक	विधानाशी सहमत आहे.	निश्चितपणे सांगता येत नाही.	विधानाशी असहमत आहे.
२१.			
२२.			
२३.			
२४.			
२५.			
२६.			
२७.			
२८.			
२९.			
३०.			
३१.			
३२.			
एकूण			

Appendix 'H'

(२)

वर्ग अध्यापन व व्यवस्थापकीय वर्तन विश्लेषण श्रेणी संच

* आवाहन *

विद्यार्थी मित्रहो, महाविद्यालयातील अध्यापकांच्या शिकविण्यासंबंधी ही श्रेणी आहे. आपल्या महाविद्यालयातील अनेक अध्यापकांनी आपणास शिकविले असेल. प्रत्येकांची शिकविण्याची पद्धत, शैली, वेगळी आहे किंवा वेगळी असते.

अध्यापनातील हा फरक, शैली भिन्नता हे जाणून घेण्यासाठी अध्यापन मूल्यमापन श्रेणी संचाची निर्मिती आहे. वर्ग अध्यापनामध्ये प्रामुख्याने खालील तीन घटकांचा समावेश असतो.

१) अध्यापक शिकवीत असताना अनेक कृती करतात.
२) विद्यार्थी अनेक कृती करतात.
३) विद्यार्थ्यांच्या मनावर अध्यापकांच्या अध्यापनाचा सातत्याने परिणाम घडत असतो.

या तिन्ही विषयांची माहिती या श्रेणीद्वारे मिळू शकते व त्यानुसार या संपूर्ण श्रेणीचं तीन उपश्रेणींमध्ये विभागणी करण्यात आलेली आहे.

अ) अध्यापक वर्तन श्रेणी – ही श्रेणी अध्यापकांचे वर्गातील वर्तन व कृतीबद्दल आहे.
ब) विद्यार्थी व्यक्त वर्तन श्रेणी – ही श्रेणी वर्गात व्यक्त होणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या कृतीबद्दल वर्तनाबद्दल आहे.
क) विद्यार्थी अव्यक्त वर्तन श्रेणी – ही श्रेणी शिकविण्याचा परिणाम म्हणून होणाऱ्या मनातील अव्यक्त विचार, भावना यासंबंधी आहे.

या प्रत्येक श्रेणीचे मूल्यमापन कसे करावे ही माहिती प्रत्येक मूल्यमापन श्रेणीच्या सुरुवातीस दिलेली आहे. मात्र या संपूर्ण श्रेणीसंबंधी काही सर्वसामान्य व साधारण सूचना आपणास खाली दिलेल्या आहेत.

१) या पुस्तिकेसोबत पुरविण्यात आलेल्या छोट्या कागदावर आपणास शिकविणाऱ्या अध्यापकांचे नांव दिलेले आहे. त्यांच्या अध्यापनाचे आपण या श्रेणीच्या सहाय्याने मूल्यमापन करावयाचे आहे.
२) मूल्यमापन करताना अध्यापकांच्या शिकविण्याचा सर्वसामान्य (विशिष्ट मतांचा, घटनांचा विचार न करता) विचार करून मूल्यमापन करावयाचे आहे. एखादा विशिष्ट तास, घटना या संदर्भात नव्हे.
३) श्रेणी मधील प्रत्येक विधान काळजीपूर्वक वाचून अध्यापकांचे अध्यापन डोळ्यासमोर आणून योग्य विचारांनी त्या विधानासमोर नोंद करावयाची आहे
४) आपल्या व अध्यापकांच्या नावाची नोंद असलेला कागद पूर्वीच काढून घेतल्यामुळे आपण करीत असलेले मूल्यमापन गुप्त राहणार आहे. त्यामुळे त्यासंबंधी कोणतीही भीती किंवा दडपण आपण मनात बाळगू नये. मोकळेपणाने मूल्यमापन करावे. या माहितीचा केवळ संशोधनासाठीच वापर केला जाईल.
५) या श्रेणीचे मूल्यमापन करण्यासाठी आपल्या महाविद्यालयाच्या प्राचार्यांची/मुख्याध्यापकांची परवानगी घेतलेली आहे. त्यामुळे त्यासंबंधी कोणतीही काळजी बाळगू नये.
६) अध्यापकांच्याबद्दल कोणताही पूर्वग्रह न बाळगता, फक्त त्यांचे शिकविणे लक्षात घेऊन मूल्यमापन करावे.
७) अध्यापक व्यक्तिशः कसे वागतात, त्यांचे व्यक्तिमत्व, महाविद्यालयातील स्थान, मान, नाव या सर्व बाबींचा प्रभाव आपण करीत असलेल्या मूल्यमापनावर पडणार नाही, याची काळजी घ्यावी.
८) आपल्या शेजारील विद्यार्थ्याला दिलेले अध्यापकांचे नांव आपणास दिलेल्या अध्यापकापेक्षा भिन्न असेल, त्यामुळे प्रत्येकाचे मूल्यमापन भिन्न असू शकेल म्हणून आपण शेजारच्या विद्यार्थ्याने केलेल्या मूल्यमापनाचे अनुकरण करू नये.
९) आपण केलेले अध्यापनाचे मूल्यमापन आपल्या दृष्टीने बरोबरच असते त्यामुळे चूक अथवा बरोबर ही कल्पना येऊ शकत नाही. कदाचित आपलेच मूल्यमापन जास्त योग्य असेल, यासाठी आपण इतरांच्या मताचा विचार करू नये.
१०) हे मूल्यमापन करताना इतरांशी चर्चा करून मूल्यमापन करावयाचे नाही. प्रत्येकाने वैयक्तिकरीत्या स्वतंत्रपणे मूल्यमापन करावयाचे आहे.
११) प्रश्नपत्रिका व उत्तरपत्रिका हे स्वतंत्र आहेत. आणि उत्तराची/मताची नोंद, स्वतंत्ररीत्या उत्तरपत्रिकेवर नोंद करावयाची आहे.
१२) मूळ प्रश्नपत्रिकेवर काहीही लिहू नये.
१३) उत्तरपत्रिकेवर नोंद करताना पूर्ण विचार करून योग्य त्या क्रमांकासमोर आपल्या मताची नोंद करावी. शक्यतो खाडाखोड करू नये.
१४) ' अ ' श्रेणी प्रश्नपत्रिकेचे मूल्यमापन ' अ ' श्रेणी उत्तरपत्रिकेवरच करावे तसेच ' ब ' श्रेणी प्रश्नपत्रिकेचे मूल्यमापन ' ब ' श्रेणी उत्तरपत्रिकेवर करावे आणि ' क ' श्रेणी प्रश्नपत्रिकेचे मूल्यमापन ' क ' श्रेणी उत्तरपत्रिकेवरच करावे. अदलाबदल होणार नाही याची काळजी घ्यावी.

वर्ग अध्यापन व व्यवस्थापकीय वर्तन विश्लेषण श्रेणी संच

अ श्रेणी (अध्यापक वर्तन श्रेणी)

श्रेणीचा परिचय

अध्यापकांचे सर्व साधारण शिकविणे नजरेसमोर ठेवून ही श्रेणी तयार करण्यात आलेली आहे व त्यामध्ये अध्यापकांच्या विविध वर्तनांच्या वैशिष्ट्यांचा समावेश केलेला आहे व ही सर्व वर्तने पाहता येण्याजोगी म्हणजेच व्यक्त व निरीक्षण करता येतील अशी आहेत. या श्रेणीमध्ये एकूण नव्वद विधाने आहेत त्यानुसार प्रत्येक विधानाचे मूल्यमापन नीट करण्यासाठी उत्तरपत्रिकेवर नव्वद तीन बिंदू श्रेणी देण्यात आलेली आहे. प्रत्येक विधानासाठी उत्तरपत्रिकेत दिलेले हे तीन बिंदू असे आहेत.

१	२	३
विधानाशी सहमत आहे	निश्चितपणे सांगता येत नाही	विधानाशी असहमत आहे
☐	☐	☐

या तीनही बिंदूचा अर्थ खालील प्रमाणे आहे.

बिंदू क्रमांक	वर्णन	अर्थ
१	विधानाशी सहमत आहे.	त्या विधानांत घडणारी कृती वर्तन इ. वारंवार सातत्याने, नेहमी, जास्तीत जास्त प्रमाणात व जाणवण्या इतपत घडते, म्हणून या विधानाशी सहमत आहे.
२	निश्चितपणे सांगता येत नाही.	या विधानातील कृती काही वेळेस घडते काही वेळेस घडत नाही; त्यात सातत्य नसते. कधी जाणवते, कधी जाणवत नाही त्यामुळे निश्चित निर्णय घेता येत नाही.
३	विधानाशी असहमत आहे.	या विधानातील कृती घडत नाही घडल्यास अत्यंत कमी प्रमाणात घडते व त्यामुळे हे वर्तन जाणवत नाही म्हणून या विधानाशी असहमती आहे.

वर दिलेले तीन बिंदू मूल्यमापन करण्यापूर्वी खालील गोष्टी लक्षात घ्याव्यात.

१) विधाने शांत चित्ताने वाचा व त्याचा अर्थ समजून घ्या. जर एखाद्या विधानाचा अर्थ बोध होत नसेल तर मार्गदर्शकांना विचारण्यास हरकत नाही.

२) ज्या अध्यापकाच्या संदर्भात मूल्यमापन करावयाचे आहे. त्यांचे सर्व सामान्य अध्यापन डोळ्यासमोर आणून त्या अध्यापकांच्या बाबतीत किती प्रमाणात लागू पडते. याचा निर्णय घ्या आणि उत्तरपत्रिकेमध्ये त्या विधानाच्या क्रमांकासमोर योग्य चौकटीमध्ये ☑ अशी नोंद करा.

उदाहरणा दाखल या श्रेणीतील विधान क्रमांक १ चे मूल्यमापन खालीलप्रमाणे आहे.

विधान : अध्यापक तासावर नियमित वेळेवर हजर राहतात.

स्पष्टीकरण : 'क्ष' हे अध्यापक नेहमीच वेळेवर तासास येत असतील, तर त्यांचे मूल्यमापन "विधानाशी सहमत' असे होईल म्हणून 'अ' श्रेणी उत्तरपत्रिकेवर "१" या विधान क्रमांकासमोर योग्य ठिकाणी म्हणजेच "१" या बिंदुखाली, खाली दिल्याप्रमाणे खूण करावी लागेल.

१	२	३
विधानाशी सहमत आहे	निश्चितपणे सांगता येत नाही	विधानाशी असहमत आहे
☑	☐	☐

३) ज्या क्रमांकाच्या विधानाचे मूल्यापन करणार आहात त्याच विधान क्रमांकाच्या उत्तरपत्रिकेवर मूल्यमापन करा.

४) क्रमाने मूल्यमापन करताना कोणतेही विधान गाळू नये.

५) एखाद्या विधानाचे आपण पहिल्यांदाच केलेले मूल्यमापन अधिक योग्य असण्याची शक्यता असते. पुनर्मूल्यमापन तितकेसे योग्य असू शकणार नाही म्हणून शक्यतो ते बदलू नये. तथापि जर आपणास आपले मूल्यमापन बदलणे आवश्यक वाटले, तर तो बदल खालीलप्रमाणे करावा. उदाहरणादाखल वर दिलेले विधान क्रमांक १ पुन: घेऊ.

विधान : अध्यापक तासावर नियमित वेळेवर हजर राहतात.

स्पष्टीकरण : या विधानाचे मूल्यमापन " १ " या क्रमांकावर केलेले आहे. ते आपणास बदलावे असे वाटले व " २ " क्रमांक योग्य वाटल्यास पहिल्या मूल्यमापनाच्या नोंदीवर " १ " येथे अशी फुली मारावी व " २ " क्रमांकाखाली अशी खूण करावी

१	२	३
विधानाशी सहमत आहे	निश्चितपणे सांगता येत नाही	विधानाशी असहमत आहे

६) एकदा विधाने सोडविल्यानंतर मागील विधानाच्या मूल्यमापनात शक्यतो बदल करू नये.

७) याप्रमाणे नव्वद विधानापर्यंत मूल्यमापन करा. सर्वच्या सर्व विधानाचे मूल्यमापन केल्याची खात्री करून घ्यावी.

८) नेहमीच्याच अध्यापकांच्या अध्यापनाच्या संदर्भात मत ठरविण्यासाठी फारसा वेळ लागत नाही. त्यामुळे शक्यतो कमीत कमी वेळेत हे काम पूर्ण करावे. परंतु या श्रेणीसाठी तसे वेळेचे बंधन नाही.

९) कोणत्याही प्रकारची शंका असल्यास त्याबद्दल मार्गदर्शकांना विचारावे.

वर्ग अध्यापन व व्यवस्थापकीय वर्तन विश्लेषण श्रेणी संच

अ श्रेणी (अध्यापक वर्तन श्रेणी संच)

१) अध्यापक तासावर नियमित वेळेवर हजर राहतात.
२) अध्यापक वर्गात धीटपणाने व आत्मविश्वासाने येतात व शांततेने आत्मविश्वासाने व अधिकारवाणीने शिकवितात
३) अध्यापक संपूर्ण वर्गाचे निरीक्षण करून त्याद्वारे सर्व वर्गाचे लक्ष वेधून घेतात.
४) अध्यापक विद्यार्थ्यांना विचारलेल्या प्रश्नाद्वारे किंवा स्वतः मागील तासाला झालेल्या अध्यापनाचा आढावा घेतात.
५) व्याख्यानाच्या सुरुवातीस काय शिकावयाचे आहे त्या विषयी कल्पना देतात.
६) अध्यापक व्याख्यानाच्या सुरुवातीस आवश्यक त्या पोषक कृती करतात. (उदा. खडू, डस्टर इ. आणतात. किंवा आहे किंवा नाही याची खात्री करतात. विद्यार्थ्यांच्या अडचणी दूर करण्याचा प्रयत्न करतात. बैठक व्यवस्था बदलतात.)
७) अध्यापक वर्गाशी भावनिक जवळीक निर्माण करतात. (उदा. अभिवादन, वैयक्तिक किंवा सामूहिक विचारपूस इ.)
८) अध्यापक व्याख्यानामध्ये जे शिकावयाचे आहे, ते जाणून घेण्याची प्रेरणा किंवा जिज्ञासा विद्यार्थ्यांमध्ये निर्माण करतात.
९) अध्यापक, शिकविण्याचा घटक का शिकावयाचा आहे त्याचे महत्व स्पष्ट करतात.
१०) अध्यापक व्याख्यान देताना सुसंगत बोलतात.
११) अध्यापक व्याख्यान देताना योग्य व निःसंदिग्ध शब्दांचा वापर करतात.
१२) अध्यापक नवीन शब्दांचे अर्थ समजावून देतात व त्यांच्याचे स्पष्टीकरण करतात.
१३) अध्यापक शिकविलेल्या भागांची किंवा महत्त्वाच्या वाक्यांची पुनरावृत्ती करून आढावा घेतात.
१४) अध्यापक व्याख्यान देताना विद्यार्थ्यांना आपण समजेल इतपत बोलण्याचा वेग ठेवतात.
१५) अध्यापकांच्या बोलण्याचा आवाज वर्गाच्या दृष्टीने योग्य असतो.
१६) अध्यापकांचे उच्चार स्पष्ट असतात.
१७) अध्यापक मुद्यांचे प्रतिपादन, मांडणी, आकलन होईल या गतीने करतात.
१८) अध्यापकांची भाषा व्याकरणाच्या दृष्टीने अचूक व शुद्ध असते.
१९) अध्यापकांची व्याख्यानाची भाषा सुटसुटीत व सोपी असते.
२०) विद्यार्थ्यांना एखादा मुद्दा समजला नसेल, तर तो पुन्हा समजावून देण्याचा अध्यापक प्रयत्न करतात.
२१) अध्यापक, एखादा मुद्दा किंवा तत्व स्पष्ट करणारी योग्य अशी उदाहरणे देतात.
२२) अध्यापक विद्यार्थ्यांना समजले किंवा नाही याची प्रश्न विचारून किंवा अन्य मार्गांनी खात्री करून घेतात.
२३) अध्यापक विचारप्रवर्तक प्रश्न विचारतात.
२४) अध्यापकांनी विचारलेले प्रश्न सर्व वर्गाला उद्देशून असतात.
२५) अध्यापक विद्यार्थी उत्तरे देत असताना त्याकडे काळजीपूर्वक लक्ष देतात.
२६) चुकीचे किंवा अपूर्ण उत्तर असल्यास अध्यापक पूर्ण, अचूक उत्तर मिळविण्यासाठी प्रयत्न करतात.
२७) विद्यार्थ्यांनी मांडलेल्या कल्पनांचा अध्यापक स्वतःच्या व्याख्यानात उपयोग करून घेतात.

२८) अध्यापक प्रश्नाद्वारे अथवा अन्य कृतीद्वारा विद्यार्थ्यांचा व्याख्यानातील सहभाग वाढवितात (उदा. प्रात्यक्षिकद्वारे चर्चा करणे इ.)
२९) अध्यापक शिकविण्याच्या पद्धतीत गरजेनुसार बदल करतात. (उदा. चर्चा करणे; वर्गातील वातावरण चर्चा करण्यास पोषक असेल तर व्याख्यानाऐवजी चर्चा पद्धतीचा वापर करतात.)
३०) अध्यापक आवाजात योग्य वेळी चढ उतार करतात.
३१) अध्यापक शिकविताना विनोद-निर्मिती किंवा अन्य तंत्राद्वारे वर्गातील वातावरण मनमोकळे व खेळकर करतात.
३२) अध्यापक विषयातील प्रमुख मुद्याकडे विद्यार्थ्यांचे जाणीवपूर्वक लक्ष वेधून घेतात.
३३) अध्यापक योग्य वेळेस शैक्षणिक साधनांचा (प्रयोग, मॉडेल, नकाशे इ.) वापर करतात.
३४) अध्यापक व्याख्यान विषयाशी अनुरुप असे हावभाव करतात.
३५) अध्यापक वर्गात एके ठिकाणी उभे न राहता सहेतुक हालचाल करतात. (उदा. फळ्याकडे जाणे, वर्गातून फेरी मारणे इ.)
३६) अध्यापक गरजेनुसार फळ्यावर आकृत्ती काढतात.
३७) अध्यापकांचे फळ्यावरील लिखाण सुवाच्य व नीटनेटके असते.
३८) अध्यापकांचे फळ्यावरील लिखाण अचूक असते.
३९) अध्यापक महत्वाचे शब्द, व मुद्दे, व विद्यार्थ्यांच्या कल्पना फळ्यावर लिहितात.
४०) फळ्यावर काढलेल्या आकृत्या, केलेले लिखाण, विद्यार्थ्यांना लिहून घेण्यास पुरेसा वेळ देतात आणि विद्यार्थ्यांनी लिहून घेतले आहे किंवा नाही, याची अध्यापक खात्री करुन घेतात.
४१) वर्गात घडणारे बेशिस्त वर्तन व लक्ष न देणाऱ्या विद्यार्थ्यांना अध्यापक तात्काळ ओळखतात.
४२) लक्ष नसणाऱ्या व बेशिस्त वर्तन करणाऱ्या विद्यार्थ्यांना अध्यापक प्रश्न विचारतात.
४३) तीव्र स्वरुपाचे बेशिस्त वर्तन करणाऱ्यांच्या बाबतीत कारवाई न करता, अध्यापक सौम्य व बेशिस्त वर्तन करणाऱ्यांच्या बाबतीतच उपाययोजना करतात.
४४) बेशिस्त वर्तन करणाऱ्या विद्यार्थ्याला न ओळखता अध्यापक निर्दोष विद्यार्थ्यालाच धारेवर धरतात.
४५) अध्यापक बेशिस्त वर्तन करणाऱ्या व न करणाऱ्या विद्यार्थ्यांना वैयक्तिकरीत्या ओळखतात (अध्यापकांना विद्यार्थ्यांच्या चांगल्या व वाईट वैशिष्ट्यांची माहिती असते.)
४६) अध्यापक साध्या-साध्या गैरवर्तणुकीमुळे विचलित न होता (न रागावता) केवळ त्याची नोंद ठेवतात.
४७) वर्गात सर्वत्र काय घडत आहे याची जाणीव असल्याने, अध्यापक ते ही जाणीव विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहचवितात.
४८) अध्यापक अचानक कोणालाही प्रश्न विचारतात किंवा उभे करतात.
४९) अध्यापक सहजरीत्या एकापेक्षा अधिक गोष्टी वर्गात करु शकतात. (उदा फळ्यावर लिहिताना वर्गाकडे लक्ष देतात इ.)
५०) अध्यापक शिकविताना धरसोड वृत्ती दर्शवितात. (उदा. एखादी कृती सुरु करतात, ती अर्धवट ठेवून दुसरी कृती सुरु करतात व परत पहिली कृती सुरु करतात किंवा तिसरीच कृती सुरु करतात.)
५१) अध्यापक बेशिस्त वर्तनाबद्दल किंवा अन्य बाबींवर द्यावयाच्या सूचना सुस्पष्टपणे व अधिकारवाणीने देतात.
५२) बेशिस्त वर्तन चालूच राहिल्यास अध्यापनात बाधा न आणता तसे वर्तन करणाऱ्या विद्यार्थ्याजवळ जातात किंवा वर्गातून फेरी मारतात.
५३) तीव्र स्वरुपाचे बेशिस्त (उदा. दंगा करणे, जागेवरुन उठून दुसरीकडे जाणे इ.) वर्तन करणाऱ्या विद्यार्थ्याला अध्यापक अपमानास्पद शिक्षा देतात. (उदा. वर्गाबाहेर काढतात)
५४) अध्यापक व्याख्यान थांबवून विद्यार्थ्यांशी वितंडवाद करीत नाहीत
५५) वर्गामध्ये सातत्याने तीव्र स्वरुपाचे बेशिस्त वर्तन करणाऱ्या विद्यार्थ्यांना अध्यापक वर्गाबाहेर किंवा स्टाफरुममध्ये भेटण्यास सांगतात.
५६) अध्यापक बेशिस्त वर्तन करणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे लक्ष स्वतःकडे वेधून घेण्यासाठी नजरेने किंवा अशाब्दिक (मूक) कृतीद्वारा खुणावून सूचना देतात.
५७) अध्यापक शिकविताना विद्यार्थ्यांचे बेशिस्त वर्तन चालूच राहिल्यास ते थांबविण्याच्या दृष्टीने विद्यार्थ्यांची बैठक व्यवस्था बदलतात.
५८) अध्यापक बेशिस्त वर्तन करणाऱ्या विद्यार्थ्यांबाबत उपाययोजना करताना संयम पाळतात. (रागाने लालेलाल होणे, टोकाची शिक्षा करणे, टाकून बोलणे, इ. टाळतात.)
५९) अध्यापक योग्य वर्तन करणाऱ्या (नियमित, व्याख्यानाकडे काळजीपूर्वक लक्ष देणारे, चांगली उत्तरे देणारे, शंका विचारणारे, बरोबर उत्तरे देणारे इ.) विद्यार्थ्यांची प्रशंसा करतात.
६०) बेशिस्त वर्तनावर उपाययोजना करीत असताना अध्यापक शक्यतो त्याचा अध्यापनावर परिणाम होऊ देत नाहीत.
६१) विद्यार्थ्यांना त्यांच्या जबाबदारीची जाणीव करुन देण्यासाठी त्यांनी वर्गात कसे वागावे, यासंबंधीच्या आपल्या अपेक्षा अध्यापक सुरुवातीच्या काळात व आवश्यक तेव्हा विद्यार्थ्यांना स्पष्ट करतात.
६२) वर्गात विद्यार्थ्यांनी कसे वागावे, याविषयी अध्यापक वाजवीपेक्षा जास्त बोलतात किंवा वारंवार सूचनांचा भडीमार करतात.
६३) अध्यापक बेशिस्त वर्तनामुळे निर्माण होणाऱ्या समस्या व नुकसानीवर, प्रसंगावर बोलतात.
६४) गैरवर्तणुकीवर उपाययोजना करताना फक्त गैरवर्तणूक करणाऱ्या विद्यार्थ्यापुरतीच ती मर्यादित ठेवून, अन्य विद्यार्थ्यांना त्याची फारशी कल्पना येऊ देत नाहीत.
६५) शिकविलेल्या विषयांच्या संदर्भात अध्यापक विविध बाजूंची चर्चा करुन शेवट करतात.
६६) अध्यापक विषयातील काठिण्यता, क्लिष्टता कमी करुन सोपेपणा आणण्याचा प्रयत्न करतात.

६७) अध्यापक नोट्सचा वारंवार आधार घेत नाहीत

६८) विद्यार्थ्यांनी प्रश्न विचारल्यास अध्यापक गडबडून जात नाहीत.

६९) अध्यापक शिकविताना अडखळत नाहीत. किंवा चुका करीत नाहीत.

७०) अध्यापक विद्यार्थ्यांना आवश्यक ती माहिती कोठे व कशी उपलब्ध होईल, याची माहिती देतात.

७१) अध्यापक विषयाच्या संदर्भात अपेक्षेपेक्षा अधिक माहिती देतात.

७२) अध्यापक एका शब्दाबद्दल अनेक पर्यायी शब्द वापरतात.

७३) अध्यापक अवांतर (विषय सोडून) न बोलता, मुद्याला धरुन बोलण्यावर जास्त भर देतात.

७४) अध्यापक उत्साहाने व आवडीने शिकवितात.

७५) अध्यापक शिकविलेल्या भागाचा दुसऱ्या विषयांशी, जीवनातील सद्यःस्थितीशी, किंवा घडणाऱ्या घटनांशी असलेला संबंध स्पष्ट करतात.

७६) अध्यापक शिकविलेल्या भागातील एखाद्या वादग्रस्त मुद्याबद्दल किंवा त्याच्याकडे पाहण्याच्या दृष्टीकोनाबद्दल साधक बाधक चर्चा करतात.

७७) अध्यापक शिकविलेल्या भागाचा दुसऱ्या (त्याच विषयातील) घटकाशी किंवा प्रात्यक्षिकाशी असलेला संबंध स्पष्ट करतात.

७८) अध्यापक विषयाची एकसंध व मुद्देसूद मांडणी करतात.

X ७९) शिकविताना लक्ष विचलित करतील (लक्ष वेधून घेतील) अशा कोणत्याही लकबी किंवा सवयी अध्यापकांना नाहीत

८०) अध्यापक स्वतःचा मान व अधिकार याला धक्का पोहचणार नाहीं याची काळजी घेतात.

८१) अध्यापक व्याख्यानासाठी येताना नीटनेटका पोशाख करुन येतात.

८२) अध्यापक विद्यार्थ्यांना शंका किंवा प्रश्न विचारण्यास संधी व प्रोत्साहन देतात.

८३) अध्यापक विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्वाचा आदर करतात. (मित्रत्वाच्या नात्याने वागविणे, टाकून न बोलणे इ.)

८४) अध्यापक सर्व विद्यार्थ्यांना समान वागणूक देतात. (ठराविक विद्यार्थ्यांनाच ओळखणे, जवळीक दाखविणे, कुणाची मस्करी करुन घेणे करीत नाहीत.)

८५) अध्यापक व्याख्यानाच्या शेवटी संपूर्ण व्याख्यानाची उजळणी किंवा आढावा घेतात.

८६) अध्यापक आपल्या व्याख्यानाचा अगोदर शिकविलेल्या ज्ञानाशी संबंध जोडतात.

८७) अध्यापक आपल्या व्याख्यानाचा पुढे जे शिकावयाचे आहे त्याच्याशी संबंध जोडतात.

८८) प्रारंभी काय शिकावयाचे होते व प्रत्यक्ष ते कसे शिकविले, याचा अध्यापक आढावा घेतात.

८९) शिकविलेल्या भागासंबंधी अध्यापक कांही कृती किंवा स्वाध्याय देतात किंवा अधिक वाचनासाठी संदर्भ ग्रंथ सांगतात.

९०) अध्यापक व्याख्यान वेळेवर संपवितात

Appendix 'I'

The Factors And Their Corresponding Statements

Factor No.	Satements
1	i) The teacher individually recognises misbehaving and properly behaving students. ii) The teacher instructs the students on their misbehaviour or any other matter in a distinct and commanding voice.
2	i) The teacher individually recognises misbehaving and properly behaving students. ii) The teacher instructs the students on their misbehaviour or any other matter in a distinct and commanding voice.
3	i) Gives sufficient time to the students to draw and note down the matter written on the board and makes sure whether all the students have copied it down or not. ii) Presents the matter in well organised and systematic fashion.
4	i) If answers are incomplete or wrong does not try to get complete or correct them. ii) Does not give careful attention while students are answering.
5	i) While teaching action on misbehaviour, restricts it only to the misbehaving students and other students are kept unaware of it. ii) Controls himself while teaching any action aginst

Factor No.	Statement
	misbehaving student.
6	i) Instead of recognising misbehaving students takes action against innocent one.
	ii) Speak more than necessary or he often assaults suggestions furiously how students should behave.
7	i) Simply records minor misbehaviour instead of getting disturbed.
	ii) Respects the students personally.
8	i) Does not use language grammatically accurate and correct.
	ii) While teaching teacher does flounder or commit mistakes.
9	i) Uses educational aids at proper time.
	ii) Attends the periods regularly and on time.
10	i) Addresses questions to the whole class.
	ii) Does not digresse from the subjects, but sticks to the point.
11	i) Explains significance i. e. 'Why" aspect of the unit.
	ii) Takes care that the status and the authority are not affected.
12	i) Instead of standing at one place makes deliberate movements.
	ii) Draws figures on the black board according to the need.

Factor No.	Statement
13	i) Get jumbled when a student asks a question.
	ii) Does not end his lecture on time.
14	i) Through observations draws the attention of the whole class.
	ii) Asks questions to in attentive and misbehaving students.
15	i) Chanjes speech pattern.
	ii) Voice is suitable to the classroom.
16	i) Displays hesistancy while teaching.
	ii) Gives insulting punishment to students indulged in servere misbehaviour by expeliing them out the class.

Appendix 'J'

List of experts for translation of LEQ and selection of statements TBS (A scale)

Mrs. Pawar P. S.

Mrs. Sapre

Shri. Kulkarni V. G.

Shri. Patil T. M.